

Assemblage Theory: A Lens for Analyzing Institutional Dynamics from the Perspective of Public Law

Atefeh Moradi Eslami*

Ph.D Student, Public Law, University of Tehran, Tehran, Iran

Mohammad Javad Javid

Professor, Public International Law Group, University of Tehran, Tehran, Iran

1. Introduction

While the principles of certainty and legal security are foundational to modern legislation, the transition to the digital age and postmodernism has necessitated the adoption of principles such as uncertainty, innovation, and flexibility in some international legal documents due to the rapid socio-economic developments driven by technological progress. The assemblage theory, informed by the philosophies of Deleuze, Guattari, and DeLanda, offers a dynamic understanding of the actions and network interactions among social actors. This framework facilitates a deeper understanding of institutional dynamics and highlights the necessity of adapting legal dynamics to specific contexts.

* Corresponding Author: a.moradi.eslami@ut.ac.ir

How to Cite: Moradi Eslami, A., & Javid, M. J., “Assemblage Theory: A Lens for Analyzing Institutional Dynamics from the Perspective of Public Law”, *The Quarterly Journal of Public Law Research*, Vol. 26, No. 83, (2024), 123-150.

Doi: [10.22054/QJPL.2024.72252.2874](https://doi.org/10.22054/QJPL.2024.72252.2874)

2. Literature Review

Rhizome thinking, a concept developed by Gilles Deleuze, offers a critical perspective on the tradition of Western philosophy. Deleuze critiques the tree-like, vertical, and prescriptive structure of thought that is rooted in the concept of being, advocating instead for a horizontal, networked, and becoming structure as the foundation for thinking and knowledge. He employs the metaphor of the rhizome to illustrate this alternative mode of thought. Manuel DeLanda offers an alternative perspective that builds upon and modifies Deleuze and Guattari's assemblage theory. From DeLanda's viewpoint, entities are collections that increase in scale and complexity as components are added. He asserts that sets are the wholes whose characteristics emerge from the interactions between their parts. Given the existing literature, the assemblage theory has been applied in a limited way to explore the requirements of modern society and the social changes that encompass the civilization process in the contemporary societies of the 20th-century. Assemblage thinking has emerged at the forefront of a paradigm shift, viewing space and agency as the product of connections between humans and non-humans that create unstable wholes. This shift provides new avenues for rethinking the relationships between power, politics, and space from a more processual and socio-material perspective. In recent years, an increasing number of researchers have begun to view the state as a collection of heterogeneous elements, reconstructing the socio-material foundations of its functioning. Geographers, in particular, tend to focus on examining the spatial dimensions of state power. It appears that jurists are among the last groups of scholars to engage with the phenomenon of post-modernism while continuing to adhere to the principles of modern law.

3. Materials and Methods

The present study relied on a descriptive–analytical method to examine the feasibility of understanding institutional dynamics in the

rule of law process, focusing on the epistemology and sociology of the assemblage theory as articulated by three key figures of this school of thought: Gilles Deleuze, Félix Guattari, and Manuel DeLanda.

4. Results and Discussion

According to assemblage theory, policymaking is conceptualized within a social-material framework known as assemblage. In this approach, process and non-linearity serve as the main forms of policy development. Various actors—including local residents, interest groups, local institutions and authorities, the media, national governments, and sometimes international agencies—contribute to the formulation of policies and laws. The development of policy processes does not follow a linear path; it is not simply a matter of information flowing down the hierarchy from policymakers to citizens. Moreover, it does not consist of a linear sequence of activities over time, such as moving from the formulation of agenda to the approval and implementation of the law. In this sense, politics is not viewed merely as policymaking or as doing politics; rather, it is understood as the occurrence of politics within a multi-level, heterogeneous complex network. The network comprises a set of different non-linear processes, including different agencies and motives. Consequently, this approach contrasts sharply with traditional models of policymaking and legislation, defining itself as fully participatory.

During the transition to the digital age, the rule of law has faced challenges due to the rapid pace of technological advancement, leading to philosophical and procedural revisions. Consequently, the law, which was once considered the foundation of political authority, is undergoing criticism and transformation in response to the emergence of new political actors and shifting rules of the game. Critics of innovation-related harms often advocate for risk-based regulation. Many scholars in law and technology agree that fostering innovation requires a gradual, reflexive, and participatory regulatory approach that incorporates rules from both the public and private

sectors. However, due to the uncertainties surrounding innovation policy, some argue that the public sector must fundamentally shift its orientation toward adaptation, co-evolution, agility, and improvisation, resulting in policy recommendations that governments often find contentious. The philosophy of public law must evolve alongside the needs of governance to provide a foundation that aligns with these developments, ensuring that the public interest is not sacrificed to the rapid pace of change or the trial-and-error approaches of policymakers. In this context, the French theory of assemblage, as a postmodern school of thought, has elucidated the interaction between formal and informal institutions in society through a deconstructive approach. Based on the work of Deleuze, Guattari, and DeLanda, the assemblage theory offers a dynamic understanding of the roles and network interactions of social actors, providing a framework for understanding institutional dynamics.

5. Conclusion

By identifying the creative interactions between social institutions, the assemblage theory paves the way for a dynamic interpretation of emerging legal situations and offers a means to overcome the institutional inertia present in legal traditions—the tradition that inherently resists change and often fails to respond timely and appropriately to institutional developments. Updating the legal doctrine to align with contemporary considerations of citizenship, good morals, and public order can yield more precise responses to emerging issues. Moreover, this proactive approach can help prevent creative compliance and the circumvention of the rule of law under the pretext of urgency and emergency situations.

Keywords: Assemblage Theory, Institutional Dynamics, Rule of Law, Agency, Digital Age

نظریه مجموعی، دریچه‌ای برای تحلیل پویایی‌های نهادی از منظر حقوق عمومی

عاطفه مرادی اسلامی* دانشجوی دکتری حقوق عمومی دانشگاه تهران، تهران، ایران

محمدجواد جاوید استاد گروه حقوق بین‌الملل عمومی دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

در حالیکه اصل «قطعیت» و «امنیت حقوقی» از اصول قانونگذاری مدرن شناخته می‌شود، در دوران گذار به عصر دیجیتال و پسامدرنیسم، اصل عدم قطعیت، نوآوری و انعطاف‌پذیری بنا به اقتضای تحولات سریع اجتماعی اقتصادی مبتنی بر پیشرفت فناوری، در برخی اسناد حقوقی بین‌المللی اخذ می‌شود. گزاره نیست اگر بگوییم که نظام‌های حقوقی در عصر پست مدرن در حال باز تعریف حاکمیت قانون در بستر پویایی‌های نهادی و تحولات فناوری‌پایه هستند. در این میان مکتب فلسفی دلوزی با طرح نظریه مجموعی با رویکردی خلاق و انتقادی به کارکرد قانون در عصر جدید پرداخته و تحلیلی پویا از فلسفه حقوق ارائه می‌دهد. این نوشتار با مذاقه بر معرفت‌شناسی و جامعه‌شناسی این نظریه در نگاه سه تن از صاحب‌نظران این مکتب مجموعی یعنی ژیل دلوز، گتاری و مانوئل دلندا به امکان‌سنجی درک پویایی‌های نهادی در فرایند حاکمیت قانون می‌پردازد.

واژگان کلیدی: نظریه مجموعی، پویایی نهادی، حاکمیت قانون، آژانسمان، عصر دیجیتال

مقدمه‌ای بر پسامدرنیسم و تحولات فلسفه حقوق عمومی

مدتی پس از عصر روشنگری، در حالیکه انتظار عمومی بر تحقق تحولاتی مثبت در عرصه اداره جوامع و استقرار دولت‌های حقوقی شهروندمدار مبتنی بر حقوق عمومی مدرن بود؛ بروز جنبش‌های حقوق مدنی و سیاسی پس از دو جنگ جهانی، صف‌آرایی بلوک شرق و غرب، رقابت سیاسی دو جریان لیبرالیسم و کمونیسم، جنبش‌های دانشجویی و اعتصابات کارگری، شکل‌گیری سنت‌های فلسفی، فرهنگی، اقتصادی، هنری و ادبی رادیکال و انتقادی، نقد نگاه ابزاری به علم، وضعیت نابسامان کشورهای در حال توسعه و ... منجر به گرایش‌هایی برای عبور از انگاره‌های مدرنیستی، رویکردهای پساستخارگرا، پساستعمارگرا، پسانسانگرا، پسایداری‌شناسی و نظایر آن بوده است. بنابراین می‌توان گفت که سه دهه آخر سده بیستم دوره‌ای است که علوم انسانی و اجتماعی دچار یک نوع «چرخش فضایی»^۱ می‌شود.

در این دوره تحلیل‌های مربوط به «شرایط پست‌مدرن» به‌ویژه بر دگرگونی‌های زمان و فرهنگ متمرکز شده‌اند و درک فضایی از واقعیت ایجاد می‌کنند، مصرانه به مبارزه برای فضا، در ادامه زندگی روزمره و همچنین چیزی که حوزه عمومی را در امکانات آن تثبیت می‌کند، اشاره می‌نمایند. جنبش‌های اجتماعی که در صحنه سیاسی رخ می‌دهند، نشانه آگاهی از «محرومیت» هستند و به‌عنوان یک آگاهی از نابرابری‌های تجربه شده در سطوح مختلف ظاهر می‌شوند. بنابراین، مقاومت‌ها به معنای واحدی اشاره نمی‌کنند، بلکه دیدگاه‌های گوناگونی (پرچم‌ها) را در کنار هم قرار می‌دهند که در آن نابرابری و محرومیت‌هایی که زندگی شهری را تشکیل می‌دهد، به وجود می‌آید. با گرد هم آمدن، جنبش‌ها آنچه را که اساس جامعه ما را تشکیل می‌دهند زیر سوال می‌برند: توزیع نامتوازن ثروت، نابرابری، نفی قدرت، محدود کردن حوزه زندگی عمومی. آنها به این معنا حرکت می‌کنند که منطقی رشد و ائتلاف‌های سیاسی را که علیه امر اجتماعی ایجاد می‌شود، زیر سوال ببرند. آنها به‌عنوان یک مبارزه برای فضا، برای یک فضای دموکراتیک ظاهر می‌شوند که بتوانند خود را ابراز و سرنوشت خود را تعیین کنند. مبارزات، شیوه‌های

1. Spital Turn.

دموکراتیک را معرفی و مطالبه می‌کنند که منافع کل جامعه را روی میز مذاکره قرار می‌دهند.^۱

از نظر بارنز، عصر پسامدرن، معرف چند پیشانگاشت ضد پروژه روشنگری است: ۱- رد حماسه پیشرفت و قدرت عقلانیت و منطق، ۲- این ادعا که افراد بیشتر از بیرون یا زمینه‌ای که در آن قرار گرفته‌اند و نه از درون، شکل می‌گیرند، ۳- رد هرگونه درکی از وجود یک نظم یکپارچه؛ ۴- اینکه علم نه از طریق استفاده از ساخت‌های فراگیر و جهانشمول، بلکه بیشتر از طریق مجموعه‌ای از کنش‌های اجتماعی محلی در یک زمان و مکان خاص پیش می‌رود.^۲

قابل تأمل است که حقوق دانان جزو آخرین گروه‌های دانشی هستند که نسبت به پدیده پست مدرنیسم موضع‌گیری داشته‌اند و همچنان به اصول حقوق مدرن پایبند بوده‌اند. با این حال یکی از اصلی‌ترین انتقادات نسبت به این قشر، عدم بازبینی در رویکردهای فلسفی حقوق با تأکید بر ناکارآمدی مبانی جهان‌شمول حقوق بشری و نهادسازی‌های عرصه حقوق بین‌الملل است.^۳

با همین رویکرد پسامدرن و با تأکید بر پویایی فضایی، فیلسوفانی همچون دلوز، گتاری و مانوئل دلندا دست به بازبینی معانی، تحلیل شناخت انسانی و تحولات اجتماعی با استعاره از «فضا»ها، مفهوم «آژانس‌مان» و «تئوری مجموعه‌ای» زده‌اند و در این مسیر برداشت‌های جدیدی از کارکرد قانون در ایجاد انسجام اجتماعی و تعامل حقوق و جامعه شکل داده‌اند. کارکردهای اجتماعی نهادینه شده توسط قانون و نزدیکی به قدرت مانع از وقوع انقلاب‌های تکان‌دهنده جهان می‌شود؛ در حالیکه فلسفه پسامدرن به طور مبتکرانه‌ای بی‌قرار و منتقد استقرار است. تاجایی که وقتی متفکران به دنبال گسترش کارکردهای

1. Ana Fani Alessandri, Carlos, "The Spital Turn", Mercator, No. 4, (2015), at 10 .

2. T. j Barnes, The Logics of Dislocation: Models, Metaphors and Meanings of Economic Space (New York: Guildford, 1996) at 112.

۳. محمدجواد جاوید، «حقوق بشر در عصر پسامدرن، انتقادی بر شاهکاری فلسفی در مفهوم حقوق ذهنی»، فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۷، شماره ۳، (۱۳۸۶)، صص ۶۳-۹۶.

مستقیم اجتماعی و اثربخشی سیاسی فلسفه از طریق ارتباط با قانون هستند، در معرض خطر خیانت به آن کیفیت انقلابی و انتقادی قرار می‌گیرند.^۱

بنابراین از سویی نظام‌های حقوقی به دنبال تثبیت قدرت سیاسی و نظام‌های فلسفی خلاق در پی نقد این سیستم در مسیر کارآمدسازی بیشتر هستند. به تبع در حالیکه اصل «قطعیت» و «امنیت حقوقی» از اصول قانونگذاری مدرن شناخته می‌شود؛ در دوران گذار به عصر دیجیتال و پسامدرنیسم بنا به اقتضای تحولات سریع اجتماعی اقتصادی مبتنی بر پیشرفت فناوری، اصل عدم قطعیت، نوآوری و انعطاف‌پذیری در برخی اسناد حقوقی بین‌المللی همچون برنامه تنظیم بهتر اتحادیه اروپا اخذ می‌شود.^۲

گزافه نیست اگر بگوییم که نظام‌های حقوقی در عصر پست‌مدرن در حال بازتعریف حاکمیت قانون در بستر پویایی‌های نهادی و تحولات فناوری پایه جهانی هستند.

در این نوشتار با روش توصیفی-تحلیلی ضمن بررسی مبانی تئوری مجموعی در اندیشه‌های فلسفی دلوز، گتاری و دلاندا سه تن از اندیشمندان پسامدرنیسم، به کاربرد این مکتب در فهم تحولات اجتماعی و تأثیری که می‌تواند در برداشت‌های حقوق عمومی در دوران گذار به عصر دیجیتال ایجاد نماید، اشاره شده است.

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که برای مدیریت حقوقی مسائل نوپدید عصر حاضر، علاوه بر لزوم مطالعات میان‌رشته‌ای و اعتماد به نظام کارشناسی؛ لازم است تا نظام حقوق عمومی در اصول تفسیری خود بازنگری کرده و با رویکردی پویا و مبتنی بر شبکه بازیگران موثر و ابزارهای جامعه‌شناختی، به کارآمدسازی و اطاعت‌پذیری بیشتر هنجارگذاری‌ها پردازد.

۱. معرفت‌شناسی دلوزی و طرح‌ریزی تئوری مجموعی

تفکر ریزومی نوعی نگاه انتقادی به سنت فلسفه غرب است که توسط ژیل دلوز پایه‌ریزی شده است. او ساختار درختی، عمودی و تجویزی تفکر که بر پایه «بودن» بنا شده بود را

1. Laurent De Sutter & Kyle McGee (eds.), *Deleuze and Law*, Reviewed by James Williams (Edinburgh University Press, University of Dundee, 2012) at 5.

۲. عاطفه مرادی اسلامی و مهناز بیات کمیتکی، «تغییر پارادایم قانونگذاری در دوران گذار به عصر دیجیتال»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، (۱۴۰۱)، دوره ۲۶، شماره ۱۰۲، صص ۳۰۱-۳۱۸.

نقد کرده و ساختاری افقی، شبکه‌ای و در حال «شدن» را مبنای تفکر و شناخت در نظر می‌گیرد و از استعاره ریزوم برای این نوع تفکر استفاده می‌کند.^۱ فلسفه دلوز بر اتصال اشکال جداشده تأکید می‌کند. این اتصال، پیوند میان روابط است نه پیوند میان - این همانی - هویت‌های متفاوت. در واقع ریزوم از فلات‌های مسطح تشکیل شده که پیوندی افقی دارند و در این کارکرد دلالتی معین و همیشگی را نمی‌توان به آنها تحمیل کرد.^۲ مکان‌های شبکه‌ای، مکان‌هایی هستند که در پی متقاعد نمودن سوژه هستند تا باوری را نسبت به چیزی در او ایجاد کنند. به همین دلیل می‌توان آنها را مکان‌های باورآنگیز نیز نامید یعنی مکان، خود به سوژه‌ای تبدیل می‌شود که سوژه‌ای دیگر را در تعامل با خود قرار داده و به نحوی تلاش دارد تا او را نسبت به آنچه که خود در نظر دارد، متقاعد نموده و به این ترتیب نظر او را به نفع خود تغییر دهد. پس چنین مکان‌هایی دارای ارزش‌هایی هستند که درصدد القا یا تعمیم آن به دیگری می‌باشند.^۳

دلوز، معرف نوعی آگاهی فضایی در فهم فلسفی است که زایش و بقای هویت‌ها و موجودیت‌ها را بر اساس گشایش و حفظ فضا انجام می‌دهد. او وقتی با گفتاری شروع به نوشتن «ضد ادیپ»، «کافکا»، «یک هزار فالت» و «فلسفه چیست؟» می‌کند، زبانی سراسر جغرافیایی دارد و با زبان نقشه‌ها، دشت‌ها، سطح‌ها، فضاها، قلمروها و نظایر آن صحبت می‌کند. او از مفاهیم ساده فضایی به شیوه‌ها و اشکال غیرعادی استفاده می‌کند و به تعبیر وینگشتاین، واژه‌ها را از معنای عادی و روزمره آنها خارج می‌سازد؛ مفاهیمی مانند واقعیت مجازی، زن شدن، سیاه چاله‌ها، انقلاب مولکولی، زمین‌شناسی خالق، بدن - بدون - اندام، فضای صاف، فضای مخطط و نظایر آن. دلوز با این شیوه ساختارشکنانه به نوعی از واژه‌ها، قلمروزدایی می‌کند، آنها را از کاربردهای عادی‌شان خارج می‌سازد و در حوزه‌های دیگر و برای مفاهیم دیگر مورد استفاده قرار می‌دهد. دلوز را باید یک متفکر «شدن‌هایی» که در بینابین‌ها رخ می‌دهد، نامید. فلسفه دلوز به زبان فشرده، نوعی

۱. هدیه حقیقی، حمیدرضا شعیری و زهرا ابوالحسنی، «اصطلاحات زبانی: گفتمان‌هایی خلاق، برآینده از گسست

ریزوماتیک»، پژوهش‌های زبان‌شناسی، دوره ۱۳، شماره ۲، شماره پیاپی ۲۵، (۱۴۰۰)، صص ۹۴-۷۷.

۲. مریم رامین‌نیا، «رویکرد ریزوماتیک و درختی: دو شیوه متفاوت در آفرینش و خوانش اثر ادبی»، ادب پژوهی، شماره ۳۲، (۱۳۹۴)، صص ۳۱-۶۲.

۳. حمیدرضا شعیری، نشانه معنانشناسی دیدار (تهران: سخن، ۱۳۹۱) ص ۴۵.

مبارزه در برابر ذات گرایی، ایستاگرایی، تفکر تاریخی تک‌بعدی و تک‌مسیر، مبارزه با غلبه زمان بر فضا، مبارزه با تفکر ایده‌آلیستی، مبارزه با سوژه یا ذهن خود پیرو و عقلانی، مبارزه با دوگانه‌انگاری‌های ذهنی، مبارزه با تفکر خطی و دیالکتیکی، مقابله با مفهوم دستگاه، جایگزین‌سازی استعاره‌های فضایی به جای دیگر استعاره‌ها، درک واقعیت به‌عنوان امری مشروط به روابط و زمینه‌ها، مسئله‌آمیزسازی خاستگاه‌ها، عاملیت، سیاست و اخلاق، تلاشی برای فراتر رفتن از اومانیسیم و انسان‌محوری و ورود به درون عرصه پسانسان‌گرایی، درک هستی با پیش‌انگاشت در حال «شدن» که توسط ذهن انسان برهه یا بعدی از آن کریستالیزه می‌شود، درک واقعیت‌ها به‌عنوان حالت‌های مختلفی که واقعیت به خود می‌گیرد، درک رویدادها نه به‌عنوان گام به گام (تفکر زمانی) بلکه به‌عنوان کانالیزه شدن، قلمروزایی شدن (تفکر فضایی)، واقعیت‌ها به‌عنوان محصول فرایند شدن و نه از پیش موجود و منتظر کشف ما و در نهایت، مبارزه با زبان‌گرایی و ایده‌گرایی و نمادگرایی از طریق حالت‌های روابط ترکیبی ماده و مادیت و جسمیت‌یابی است.^۱

مانوئل دلندا صاحب نظر دیگری است که نظریه مجموعه دلوز و گاتاری را امتداد داده و تغییراتی را نیز در این رویکرد اعمال می‌کند. از منظر دلندا مجموعه موجودیتی است که در مقیاس و پیچیدگی رشد می‌کند، همانطور که اجزا اضافه می‌شوند. از نظر او، مجموعه‌ها «کل‌هایی هستند که ویژگی‌های آنها از برهم کنش بین قطعات پدید می‌آید».

او پیشنهاد می‌کند که می‌توان از مجموعه‌ها برای «مدل‌سازی» «موجودات» مانند «شبکه‌های بین فردی»، «جنبش‌های عدالت اجتماعی»، «شهرها» و «دولت‌های ملی» استفاده کرد.^۲

۲. جامعه‌شناسی دلوزی و مساله آژانس‌مان

بر اساس مطالعات انجام شده تا به امروز، تئوری مجموعه به صورت بسیار محدودی برای بررسی اقتضانات جامعه مدرن و چگونگی تحولات اجتماعی که شامل «فرایند

۱. محمود شورچه، «مفهوم آژانس‌مان در فلسفه ژیل دلوز و کاربرد آن در جغرافیا»، رشد آموزش جغرافیا، دوره ۳۵، شماره ۳، (۱۴۰۰)، ص ۱۶.

2. DeLanda Manuel, *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity* (London: Continuum, 2006) at 78.

تمدن‌سازی» در جوامع معاصر قرن بیستم می‌باشد، به کار رفته است. همانطور که جامعه به طور مداوم تغییر می‌کند و تکامل می‌یابد، مجموعه‌ای از موجودات اجتماعی (مانند بازیگران انسانی و عناصر غیرانسانی مجموعه‌ها) نیز به‌عنوان ظرفیت‌هایی درک می‌شوند که می‌تواند تغییرات اجتماعی را در «جوامع کنترل‌کننده»^۱ ایجاد کند.

بر اساس تئوری مجموعه دلوز، فرآیندهای تغییرات اجتماعی به گونه‌ای پیش می‌رود که با ترکیب مجموعه‌های جدیدی که توسط «اقلیت» طراحی و پشتیبانی می‌شوند، کنار بیاید.

دلوز و گتاری با پرداختن به پیچیدگی تغییرات اجتماعی در طول فرآیند تمدن، مفهوم مجموعه‌ای را پیشنهاد کردند که تنها در رابطه پویا بین مجموعه اصلی (مانند ساختار سازمان‌ها، مواد فیزیکی و منابع) و مجموعه بیان‌کننده (به‌عنوان مثال مقررات، اصول حاکم و عبارات نمادین) فهم می‌شود.^۲

به طور کلی «آژانس‌مان»، اشاره به یک ویژگی در حال شدن دارد که به‌مثابه یک کلیت همانند اجتماع محلی، محله، جنبش اجتماعی، سازمان، منطقه، شهر، کشور از مجموعه روابط متقابل و در هم‌بافته بین مؤلفه‌ها یا قسمت‌های ناهمگن اشیا یا معانی به وجود می‌آید. هستی این ویژگی وابسته به نوع روابط بین مؤلفه‌ها و قسمت‌هاست. هرگاه حالت، کمیت، کیفیت و نوع ارتباط بین مؤلفه‌ها یا قسمت‌ها تغییر پیدا کند، این ویژگی آژانس‌مان موجود (نیز از بین می‌رود یا به حالت دیگری تغییر پیدا می‌کند. اما چرا دلوز و گتاری به جای استفاده از واژه‌هایی مانند «کل»، «کلیت»، «تمامیت»، «مجموع»، «مجموعه» یا «سنتز» از آژانس‌مان استفاده می‌کنند و آن را به‌عنوان منطق عمومی در کتاب یک هزار فالت می‌دانند؟ این نوع تأکید روی یک مفهوم متمایز و جایگزین چه تفاوت فلسفی ایجاد می‌کند؟ اولین تمایز فلسفی، رد مفهوم «واحد» و در مقابل، تمرکز روی «چندگانگی» و دوم رد مفهوم «ذات» و در عوض، تأکید روی «رویداد» است.^۳

1. Societies of Control.

2. Jae Eon Yu, "The Use of Deleuze's Theory of Assemblage for Process Oriented Methodology", Historical Social Research/ Historische Sozialforschung, No. 38, (2013), at 199.

3. Thomas Nail, "What Is An Assemblage?", University of Wisconsin Press, SubStance No. 46, (2017), PP. 21-37.

از نظر دلوز و گتاری، چهار نوع عمده آژانس‌مان یعنی سرزمینی^۱، ایالتی^۲، سرمایه‌داری^۳، و عشایری^۴ وجود دارد و تحلیل انواع مختلف مجموعه‌ها همان چیزی است که دلوز و گتاری آن را سیاست^۵ آژانس‌مان می‌نامند.

بنابراین همه مجموعه‌ها تا آنجایی که می‌توان آنها را بر اساس گونه‌شناسی سیاسی مجموعه‌های دلوز و گتاری طبقه‌بندی کرد، سیاسی هستند.

سیاست آژانس‌مان‌ها مقوله تحلیلی گسترده‌تری نسبت به «مجموعه‌های سیاسی» است که به پدیده‌های سیاسی کلاسیک می‌پردازد: حقوق، انقلاب‌ها، دولت‌ها و غیره. در تعریف گسترده آنها از سیاست، همه چیز سیاسی است. آنها در کتاب هزاران فلات می‌گویند: «سیاست وجود دارد. سیاست‌ورزی پس از قرار دادن اصطلاحات و روابط آنها حاصل نمی‌شود، بلکه فعالانه در ترسیم خطوط شرکت می‌کند و این فرایند با همان خطرات و تغییرات مشابهی مواجه می‌شود که استقرار یک اصطلاح یا مجموعه با آن مواجه می‌شود.»^۶ از این نظر، همه چیز سیاسی است، زیرا هر مجموعه‌ای باید عملاً طرح‌ریزی شود. این فقط به اصطلاح «کاربرد» مجموعه نیست که عملی سیاسی است، بلکه خود ساخت مجموعه و نحوه چیدمان آن نیز سیاسی است.^۷

باید گفت که تفکر مجموعه‌ای در خط مقدم یک تغییر پارادایم بوده است و فضا و عاملیت را نتیجه پیوند انسان‌ها و غیرانسان‌ها برای تشکیل کل‌های متزلزل می‌داند. این تغییر، راه‌هایی برای بازاندیشی روابط بین قدرت، سیاست و فضا از منظری فرآیندی‌تر و اجتماعی-مادی ارائه می‌دهد. برای دلوز و گتاری، دولت به جای اینکه به‌عنوان یک بازیگر واحد تصور شود، یک مجموعه - پدیده‌ای از درون سازگار- است. این باعث می‌شود که نقاط بسیار متنوعی از نظم، جغرافیا، قومی، زبانی، اخلاقی، اقتصادی، ویژگی‌های فنی^۸ با هم طنین‌انداز شوند.

1. Territorial.

2. State.

3. Capitalist.

4. Nomadic.

5. Politics.

6. Félix Guattari and Gilles Deleuze, *A Thousand Plateaus* (University of Minnesota Press, 1987) at 203.

7. Thomas Nail, op. cit., at 20.

8. Deleuze & Guattari, Ibid. 433.

بنابراین دولت به جای منشأ قدرت، به یک اثر تبدیل می‌شود^۱ تعداد فزاینده‌ای از محققین در طول سال‌های گذشته دولت را مجموعه‌ای از عناصر ناهمگون می‌بینند و پایه‌های اجتماعی-مادی عملکرد آن را بازسازی می‌کنند.^۲ جغرافیدانان به طور خاص به بررسی محدوده فضایی قدرت دولتی علاقه‌مند شده‌اند. به هر حال، قدرت فضایی دولت نه حالت پیشینی دارد و نه به طور مساوی در فضا توزیع شده است: در برابر موانع قرار می‌گیرد و در برخی مکان‌ها بهتر از جاهای دیگر عمل می‌کند.

به طور معمول، دولت به عنوان یک نهاد مستقل و به عنوان یک نیروی اثرگذار در امور سیاسی در نظر گرفته می‌شود. دستاورد بازتعریف مفهومی دلوز در باب دولت آن است که وی نشان می‌دهد، دولت برخلاف آنچه تصور می‌شود، بر بستری از صیوروت‌ها و تحولات درونی و جوهری بنا شده است. دولت در سامانه فکری دلوز نه به عنوان یک نهاد مستقل از امور دیگر عنصر اصلی سازنده سیاست، بلکه به عنوان محل تجلی، ظهور و بروز آنچه او نیروها و سیال‌های اجتماعی می‌خواند، تصور می‌گردد.

در این چشم‌انداز، تحلیل سیاسی از تحلیل شکلی - صوری دولت و نهادهای حقوقی خارج شده و دولت را در بطن یک حرکت و به عنوان بخشی از یک حرکت در نظر می‌گیرد و به تبع تحلیل ساختار دولت به تحلیل عملکرد دولت تغییر می‌یابد.^۳

دولت نه نقطه‌ای است که حرکت عارض آن شود، بلکه بخشی از یک حرکت است. این حرکت خود را در پویایی و عملکردش آشکار ساخته و تحقق می‌یابد. بر همین اساس مرزهای حرکتی یک دولت از زمان آغاز مجموعه خاصی از عملکردها شروع شده و تا

1. Mitchell 1999.

2. Jason Dittmer, "Geopolitical Assemblages and Complexity", *Progress in Human Geography*, (2014), Vol. 38, No. 3, at 5; Alison Mountz, "Embodying the Nation-State: Canada's Response to Human Smuggling", *Political Geography*, No. 23, (2004), at 330; Joe Painter, "Prosaic Geographies of Stateness", *Political Geography*, (2006), Vol. 25, No. 7, at 764; Jan-Hendrik Passoth & Nicholas J. Rowland, "Actor-Network State Integrating Actor-Network Theory and State Theory", *International Sociology*, No. 25, (2010), at 824; Sam Schueth, "Apparatus of Capture: Fiscal State Formation in the Republic of Georgia", *Political Geography*, No. 31, (2012), at 140.

۳. احمد خالقی دامغانی و محسن جمشیدی، «بازسازی نظریه دولت نزد ژیل دلوز»، فصلنامه دولت‌پژوهی، سال چهارم،

پایان آن عملکردها تداوم می‌یابد. مهم نیست که چه کسی یا چه کسانی در مسند قدرت هستند، مهم این است که دولت در چه اعمال و کرداری تحقق می‌یابد.^۱

پژوهش‌های الهام گرفته از نظریه مجموعی بیش از آنکه صرفاً موجب وارد کردن پیچیدگی بیشتر به پدیده‌ها برای جلوگیری از تعمیم‌های آسان شوند، یک مزیت سیاسی نیز دارند: طبیعی‌سازی مجموعه‌های هژمونیک را زیر سؤال می‌برند و با افشای احتمالی‌شان، آنها را در معرض چالش‌های سیاسی قرار می‌دهند. تفکر مجموعی و شبکه‌ای با اصرار بر اینکه پدیده‌ها فقط به این دلیل که دارای یک روش خاص هستند، نباید روش خاصی تلقی شوند، راه‌هایی را برای نظم‌دهی جایگزین و در نتیجه برای کنش سیاسی باز می‌کنند. در اینجا ارتباط مهمی با مفهوم قدرت وجود دارد.

دلوز و گاتاری بین دو درک متفاوت از قدرت (پوسانس و پوووار) که هر دو به انگلیسی، «قدرت» (پاور) ترجمه می‌شوند تفاوت قائل می‌شوند. قدرت درونی می‌تواند به‌عنوان یک ظرفیت بالقوه تأثیرگذاری و تأثیرپذیری ذاتی موجودات درک شود. در مقابل، قدرت بیرونی، قدرت فعلیت یافته است: مجموعه‌ای ملموس از روابط.^۲ قدرت بیرونی به‌عنوان شکل‌گیری یک علاقه مشترک و اراده واحد از طریق تحول موجودیت‌های اولیه متفاوت که یک شبکه بازیگر را تثبیت می‌کند، مطابقت دارد و برخلاف قدرت درونی، این یک دستاورد میانجی است به این معنا که به برقراری روابط وابسته است.^۳

تفکر مجموعه‌ای، دیدگاهی از قدرت را به‌عنوان ماهیت درونی، مویرگی‌مانند و رابطه‌ای ارائه می‌دهد. بنابراین، قدرت به‌طور خاص «جایی» (یعنی در یک مکان ثابت) وجود ندارد، بلکه در همه جا وجود داشته و همیشه در میان چیزها جریان دارد، هرچند به روش‌های منفصل و ناهموار.

1. Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics LECTURES*, at the Colleague De France, 1978-79, Translated by Graham Burchell (London: Palgrave Macmillan, 2008) at 11.

2. Martin Müller, "Assemblages and Actor-networks: Rethinking Socio-material Power, Politics and Space", *Geography Compass*, No. 9, (2015), at 33.

3. John Allen, "Topological Twists: Power's Shifting Geographies", *Dialogues in Human Geography*, No. 1, (2011), at 290.

سیاستگذاری اغلب با ایجاد مجراها و روابط توپولوژیکی جدید امکان‌پذیر می‌شود که از طریق آن قدرت می‌تواند جریان یابد و پتانسیل خود را در داخل و در سراسر قلمروهای سیاسی محقق کند. بنابراین قدرت را باید به‌عنوان ماهیت غیرمتمرکز و چندمرکزی درک کرد. به‌عبارت دیگر، قدرت به روش‌های جدید در سراسر فضا گسترش می‌یابد و همچنین فاقد یک مرکز حاکم یا سیستم عصبی منفرد است که بتواند نیروهای خود را از آن گسترش دهد.

بنابراین، نیرو دارای گره‌ها و مراکز متعددی است که از طریق آنها نیروهایش با هم ترکیب، متصل و تبدیل و هدایت می‌شوند.^۱

در واقع وفاق نظری میان اندیشمندان پست‌مدرن حاکی از زوال قدرت مطلقه نهاد دولت و پیدایش نهادها و سازمان‌های متعدد و متکثر در سطح داخلی و بین‌المللی همچون ظهور جنبش‌های اجتماعی، سازمان‌های غیردولتی و یا نیمه‌مستقل، نهادهای فراملی و شرکت‌های چندملیتی است که بخشی از کارویژه‌های سنتی دولت را عهده‌دار شده و نسبت جدیدی را با حاکمیت تعریف می‌کند.^۲

قابل توجه است که امروزه ظهور دولت‌های تنظیم‌گر و تغییر نقش دولت از تصدی‌گری به تسهیل‌گری و تنظیم‌گری، حاکی از پذیرش بازیگرهای جدیدی در میدان سیاست است که الگوی جدیدی از حکمرانی را مبتنی بر تحولات سریع اجتماعی، اقتصادی و فناورانه ترسیم می‌کنند. بنابراین ادبیات تنظیم و فراتنظیم^۳ را می‌توان در امتداد تعریفی پساساختارگرا از دولت دانست که تمرکز اصلی آن بر نقش نهادهای غیررسمی، پویایی فضای سیاست و نحوه تطبیق نهادهای رسمی ایستا با این تحولات پویا با ابزار تنظیم‌گری است.

از نظر مانوئل دلاندا صرف قرارگیری چیزهای مختلف در کنار یکدیگر یک «آژانسمان» را به وجود نمی‌آورد. این در حقیقت هنوز یک «مجموعه» است، اما برای آنکه این مجموعه تبدیل به یک «آژانسمان» شود باید جزءها یا بخش‌های کنار یکدیگر با هم

1. Glenn C. Savage, "What is Policy Assemblage?", *Territory, Politics, Governance*, No. 8, (2020), at 329.

۲. محسن عبداللهی، «رویکرد پست‌مدرن به سه ضلع توسعه»، سیاست، شماره ۱، دوره ۴۲، (۱۳۹۱)، ص ۲۳۳.

3. Mega-Regulation.

رابطه متقابل درهم بافته داشته باشند و از روابط بین اجزای یک ویژگی یا خاصیت با نام «کل» را شکل دهند، یک آرژانسمان، یک چندگانگی است. از آنجا که عناصر یک «آرژانسمان» بر اساس روابط بیرونی شان تعریف می‌شوند، این امکان وجود دارد که بدون خلق یا تخریب یک کل چندتکه به آنها اضافه و کم یا مجدداً با هم ترکیب شوند.^۱

بعدتر دلاندا مجموعه را به عنوان روشی جدید از تفکر در مورد روابط جزئی کل می‌سازد و اساساً آن را به عنوان نوع جدیدی از علیت مطرح می‌کند، چیزی که بدون قصد یا هدف آگاهانه عمل می‌کند: برای مثال در قرن هفدهم و هجدهم در اروپا ساختار اقتدار بسیاری از سازمان‌ها از شکلی مبتنی بر مشروعیت سنتی به شکلی مبتنی بر رویه‌های بوروکراسی عقلانی-قانونی تغییر کرد. این تغییر نه تنها بر بوروکراسی‌های دولتی بلکه بر بیمارستان‌ها، مدارس و زندان‌ها نیز تأثیر گذاشت. با این حال هنگامی که به تفصیل مطالعه شود، هیچ برنامه عمده قابل تشخیص نیست، این تغییر از طریق جایگزینی آهسته در طی دو قرن از یک مجموعه برنامه‌های روزانه با دیگری رخ می‌دهد. اگر چه این جایگزینی شامل تصمیمات فردی بوده است؛ جزئیات این تصمیمات در بیشتر موارد به طور علی برای توضیح نتیجه اضافی است.^۲

در توضیح تفاوت رویکرد دلاندا با متفکران پیشین نظریه مجموعه باید گفت: اولاً دلاندا همیشه از امر انضمامی به امر انتزاعی پیش می‌رود، در حالی که دلوز و گاتاری تمایل دارند از امر انتزاعی به امر انضمامی پیش بروند. دولت، قبل از هر چیز یک ایده است فقط متعاقباً به عنوان ساختاری از اقتدار عمل می‌کند.

ثانیاً به نظر می‌رسد که او نمی‌تواند شکلی از سازماندهی صرفاً درونی را تحمل کند که به نحوی تحت الشعاع «واقعیت» فرادست و متعالی قرار نگیرد، در حالی که دلوز و گاتاری دقیقاً برعکس آن را می‌گویند- دولت تنها می‌تواند به اندازه‌ای عمل کند که بتواند ماندگار شود.^۳

1. DeLanda, M, op.cit., at 32.

2. Ibid., 41.

3. Ian Buchanan, "Assemblage Theory and Its Discontents", *Deleuze Studies*, No. 9, (2015), p. 382-392.

مفهوم «صبرورت» یا «شدن» از جمله مؤلفه‌های اصلی در فلسفه دلوز است. «شدن» در ذات خود بیانگر گسست، حرکت، کوچ و تغییر است. دلوز همچنین ساختار سلسله‌مراتبی و دوگانه که بیانگر بودن، وحدت، کلیت و سلطه‌گری است را نفی می‌کند.^۱ طبق اثر جزایر صحرا، مجموعه‌ها هرگز کل یا همگن نیستند. همه مجموعه‌ها همیشه در حال نوعی انطباق یا تغییر هستند. سوال این است که آنها در حال چه نوع فرآیند دگرگونی هستند؟ ما باید ترکیبی از فرآیندهای مختلف تغییر را که آن را تشکیل می‌دهند، درک کنیم. در هر مجموعه‌ای حداقل چهار نوع مختلف تغییر سیاسی تا حدی در کار وجود دارد، مفهومی که آنها برای توصیف این چهار نوع تغییر ترکیبی استفاده می‌کنند «قلمروزدایی» است.^۲

قلمروزدایی روشی است که در آن مجموعه‌ها به طور مداوم خود را تغییر می‌دهند و/یا بازتولید می‌کنند. اگر بخواهیم بدانیم یک مجموعه چگونه کار می‌کند، باید برسیم «چه نوع تغییری در کار است؟» چهار نوع قلمروزدایی یا تغییری که آژانسمان را تعریف می‌کنند، عبارتند از:

(۱) فرآیندهای «منفی نسبی» که یک مجموعه را به منظور حفظ و بازتولید یک مجموعه تثبیت شده تغییر می‌دهند.

به‌عنوان مثال جنبش‌های اجتماعی مردمی علیه سیاست‌های دولت‌ها اغلب می‌توانند از طریق تطبیق سیاست دولتی ارضا شوند: اصلاحات قانونی، افزایش نمایندگی سیاسی و حمایت از حزب. این فرآیندها باعث می‌شود که مجموعه دولتی از پیش تأسیس شده دقیقاً از طریق انطباق با خواسته‌های مردم در محل باقی بماند و با یک قلمروسازی جبرانی پوشانده شود.^۳ همانطور که دلوز و گاتاری می‌گویند، جنبش‌های مردمی علیه جنگ، فقر، طرد اقلیت‌ها و غیره «خطوط فرار» یا بیان واقعیت‌های سیاسی متفاوت از واقعیات هستند. قلمروزدایی منفی نسبی با هدف جلوگیری از این خطوط پرواز با ارائه افزایش ادغام خواسته‌های خود در دولت به آنها انجام می‌شود.

1. Ibid., at 420.

2. Deleuze Gill & Guattari Felix, *Desert Islands* (Semiotext(e) / Foreign Agents, 2004) at 269–270.

3. Deleuze Gill & Guattari Felix, (1987), op.cit., at 508-634.

(۲) فرآیندهای «مثبت نسبی» که یک مجموعه تثبیت شده را بازتولید نمی‌کنند، در عین حال به ایجاد یک مجموعه جدید نیز کمک نمی‌کنند. آنها مبهم هستند؛ این نوع تغییر یک پدیده مرزی است که به دو قسمت تقسیم می‌شود: از یک طرف، پدیده‌ای «ناهنجار» [نابه‌هنجار] است که نمی‌توان آن را با وضعیت فعلی نشان داد یا ادغام کرد و از سوی دیگر بیانگر امکان جهان کاملاً جدیدی است که هنوز در راه است.^۱

(۳) فرآیندهای «منفی مطلق» که از هیچ مجموعه‌ای پشتیبانی نمی‌کنند، اما همه آنها را تضعیف می‌نمایند.

اینها خطوط فراری هستند که از مجموعه‌های از پیش تعیین شده فرار می‌کنند، با این حال بارده همه اشکال تجمع سازمان‌یافته، آنها به اهداف تکه‌تکه‌ای تبدیل می‌شوند که به راحتی توسط قلمروزدایی منفی نسبی مجموعه‌های سرزمینی، دولتی و سرمایه‌داری بازپس گرفته می‌شوند.

دلوز و گواتاری می‌گویند: «طبقه‌بندی شده ماندن - سازمان‌یافته، معنادار، تحت الشعاع - بدترین چیزی نیست که می‌تواند اتفاق بیفتد. بدترین اتفاقی که می‌تواند بیفتد این است که شما اقشار را به سمت جنون یا فروپاشی خودکشی بیندازید، که آنها را سنگین‌تر از همیشه بر سر ما برمی‌گرداند».^۲

و (۴) فرآیندهای «مطلق مثبت» که یک مجموعه ایجاد شده را بازتولید نمی‌کنند، بلکه در عوض یک مجموعه جدید ایجاد می‌نمایند. هدف این نوع تغییر، «پیش‌تصویر کردن» دنیایی جدید است، یعنی ایجاد دنیایی جدید در پوسته دنیای قدیم. این قلمروزدایی مثبت مطلق به صورت انحصاری پدیدار نمی‌شود، بلکه به سادگی فرآیندهای قلمروزدایی را که قبلاً بخشی از هر مجموعه هستند، تقویت و آنها را به یکدیگر متصل می‌کند تا مجموعه‌ای جدید را تشکیل دهند.^۳

1. Ibid. 247-302.

2. Ibid. 161-199.

3. Ibid. 142-177.

۳. فلسفه حقوق دلوزی در توضیح پویایی نهادی

دلوز و گاتاری در سراسر آثار خود از مجموعه‌های قوانین، بدیهیات و قوانین مافوق به دلیل نارسایی آنها در مورد موارد مفرد و موردی انتقاد می‌کنند. حتی اشکال متعالی نیز به شیوه نیچه‌ای و فوکویی به واسطه شجره‌نامه‌های مفرد پنهان‌شان تضعیف می‌شوند. قوانین متعالی به طور دلخواه از تحولات تاریخی متعدد انتزاع می‌شوند. بنابراین، ادعاهای آنها در مورد جهانی بودن از نظر تاریخچه خود و ناهمگونی و قدرت درونی آن نامشروع است. کدها در نبرد نیروها تکامل می‌یابند. بنابراین جمع‌بندی دلوز و گاتاری آن است که جایی که قوانین ادعای جهانی بودن، خلوص یا بی‌زمانی را دارند، مبانی آنها اسطوره‌ای است.

طبق نظر دلوز و گاتاری؛ کدها، بدیهیات و قوانین در پیوند ضروری با فرم‌های ایجاد شده مفرد عمل می‌کنند و یکباره برای برآوردن الزامات منحصربه‌فرد تبعیت‌پذیری ایجاد می‌کنند؛ بنابراین قانون ماهیتی مجموعه‌ای دارد؛ نه یک کدگذاری از بالا به پایین یا یک عملیات منطقی که از بدیهیات شهودی واقعی پیروی می‌کند یا یک کاربرد ساده از قوانین به طور کلی قابل اعتماد.

تکامل و ایجاد کنونی قانون و یک مورد قضایی ممکن است یکپارچه و پیوسته به نظر برسد، اما آنها از طریق عملیات چندین رویداد ناهمگن تکامل می‌یابند که نمی‌تواند به کد یا مورد تقلیل داده شود.

هر پرونده، بخشی از رویدادهای گسترده‌تری است که ممکن است از تحمیل یک مدل حقوقی مافوق رنج ببرند. پس این قانون فرادست فقط یک عمل زور نامشروع خواهد بود و از این رو امکان مقاومت و بازآفرینی وجود خواهد داشت.

درک دلوز از فلسفه حقوق به‌عنوان یک عملیات خلاقانه، ویژگی‌های هر موقعیت خاص را در نظر می‌گیرد و بنابراین از طریق امر مفرد و نه انتزاعی و کلی عمل می‌کند و مستلزم یادگیری عمیق موقعیت و شیوه(های) عملکرد از طریق فلسفیدن است. بنابراین اخلاق فلسفی با پویایی جدید و بی‌سابقه‌ای احیا می‌شود که هر شکلی از جزم‌گرایی و سلسله‌مراتب را که در شیوه‌های تفکر قانون‌گرایانه یافت می‌شود، به چالش می‌کشد.^۱

1. Christos Marneros, "Gilles Deleuze: Jurisprudence", available at: <https://criticallegalthinking.com/2019/11/14>.

همچنین از نظر تئوری مجموعه، سیاستگذاری در یک صورتبندی اجتماعی - مادی با نام «مجموعه» تدوین می‌شود.

در این رویکرد؛ فرآیندی بودن و غیرخطی بودن، شاکله اصلی توسعه سیاست‌هاست و از بازیگران مختلف مانند ساکنان محلی تا گروه‌های ذینفع، نهادها و مقامات محلی، رسانه‌ها، دولت ملی و در برخی موارد، از آژانس‌های بین‌المللی برای تدوین سیاست‌ها و قوانین بهره گرفته می‌شود. شیوه توسعه این فرآیندهای سیاستگذاری نه تنها یک حرکت خطی به سمت پایین سلسله‌مراتب به شکل ابلاغ از سیاستگذار به شهروند نیست بلکه حتی یک توالی خطی از فعالیت‌ها در طول زمان، یعنی از تدوین دستور کار تا تصویب قانون و اجرا نیست.^۱

سیاست در این معنا و در رویکرد مجموعه‌ای به‌عنوان سیاستگذاری و نه حتی به‌عنوان انجام سیاست تلقی نمی‌شود، بلکه به‌عنوان رخداد سیاست در یک شبکه پیچیده ناهمگن چند سطحی یا مجموعه‌ای از فرآیندهای غیرخطی شامل مجموعه‌های مختلف آژانس‌ها و انگیزه‌ها به‌عنوان یک شبکه پیچیده تلقی می‌شود.^۲ بنابراین این رویکرد، معارض با الگوهای سنتی سیاستگذاری و تصویب قوانین بوده و کاملاً مشارکت‌پذیر تعریف می‌شود. به طور کلی نقد دلوز نسبت به قانون به چهار موضوع اصلی تقسیم می‌شود: نقد تکرار کاذب که موارد منفرد را با قاعده قانون کلی به جزییات تبدیل می‌کند. نقد تفاوت‌های مبهمی که توسط قضاوت‌های عقل سلیم توزیع می‌شود. نقد قانون اخلاقی به‌عنوان امری دولت‌محور و نقد حقوق بشر به‌عنوان امری انتزاعی. در حالی که این نقدها ممکن است متمایز به نظر برسند، اما در کنار هم، ردی هماهنگ از آنچه تصویر جزمی از قانون نامیده می‌شود، به دست می‌دهد. سپس مشاهده می‌شود که دلوز مفاهیمی را پیشنهاد می‌کند که صراحتاً برای جایگزینی قانون طراحی شده‌اند و تفاوت، تکرار و کنش سیاسی واقعی را ایجاد می‌کنند. دلوز اصرار دارد که فلسفه سیاسی تنها با براندازی طنزآمیز قانون آغاز

1. Shore, Cris & Wright Susane: *Policy Worlds_ Anthropology and the Analysis of Contemporary Power* (Newyork: Berghahn: 2011) at 86.

2. Florian Helfer, "Using Assemblage Theory in Policy Anthropology, Assemblages as Claims on Scientists and Readership", *Hamburger Journal für Kulturanthropologie (HJK)* No. 14, (2022), at 42.

خواهد شد و حقوق بشر باید با گروه‌های کاربری و مداخلات خاص استنباط حقوقی جایگزین شود. بنابراین، نظرات دلوز را می‌توان به عنوان نقد و جایگزینی همه‌جانبه حقوق علمی، طبیعی، اخلاقی و حقوقی دانست.^۱

دلوز مثالی را در مورد تغییر نام قانونی تاکسی‌ها در فرانسه از «اجاره خصوصی» به «حمل و نقل عمومی» استفاده می‌کند که منجر به تغییر متناظر در قانون سیگار کشیدن در تاکسی‌ها می‌شود. او می‌گوید وقتی شما فضا را اجاره می‌کنید، می‌توانید در آن سیگار بکشید اما وقتی شما یک شیوه حمل و نقل اجتماعی را به اشتراک می‌گذارید، باید به حمل و نقل عمومی احترام بگذارید.^۲ پس قانون به مثابه یک ریزوم در حال پویایی و تغییر آثار حقوقی حاکم بر آن است. قانون از طریق تبدیل شدن مولکولی پیشرفت می‌کند زیرا قوانین مولی از طریق گشودگی به مولکولی در فلسفه حقوق تضعیف و دگرگون می‌شوند، اما همه اینها بستگی به مورد و تحول دارد.

مک‌لین در کتاب «دلوز و حقوق» نشان می‌دهد که چگونه می‌توان قانون را به عنوان «استعاره» ریزوم درک کرد^۳، اما این پرسش را مطرح نمی‌کند که آیا این امر مطلوب است و تشویق می‌شود یا باید در برابر آن مقاومت کرد و به گونه‌ای متفاوت عمل کرد؟ چرا که این حالت ریزوماتیک در مواردی در تعارض با حقوق بنیادین بشری مورد شناسایی ملت‌ها واقع می‌شود. بنابراین ایده نظام حقوقی عرفی و مورد محور که در فلسفه دلوز مورد تأیید قرار می‌گیرد، تردیدهایی را نزد برخی اندیشمندان از حیث تبعات اجرایی به همراه آورده است؛ به گونه‌ای که رویه قضایی عرفی انگلستان را در تضاد با رویه دیوان اروپایی حقوق بشر تلقی می‌کنند.

برای نمونه دیوید ساندرز، نگرانی در مورد ابهام و ماهیت متناقض اظهارات نادر دلوز در مورد حقوق را اینگونه مطرح می‌کند که یک دیالکتیک دشوار بین رویه قضایی و قانون مبتنی بر کد برقرار است که در آن برچسب «پیشرو^۴» که به عنوان تلاشی برای دفاع از

1. Alexandre Lefebvre, "A New Image of Law: Deleuze and Jurisprudence", Telos: Critical Theory of the Contemporary, No. 130, (2005), at 104-105.

2. Laurent De Sutter & Kyle McGee (eds.), op.cit., p.128.

3. Ibid. p. 166

4. Progressive.

حقوق اقلیت‌ها در موقعیت‌های خاص در کک می‌شود، نه تنها به موارد و موقعیت‌ها بلکه به بازیگران خاص نیز وابسته است.^۱

این در حالی است که طرفداران پویایی قانون بر این باورند حاکمیت تنها در مظاهر قانونی از جمله قوانین مکتوب محدود نمی‌شود و معتقدند رویکرد پوزیتیویستی در حقوق عمومی ناکارآمد و نارساست و در صورتی که بپذیریم قانون اساسی پویا در تقابل با حاکمیت قانون است؛ پویایی نظام حقوق عمومی را نفی می‌کنیم.

بنابراین برداشت شکلی از حاکمیت قانون به تنهایی نمی‌تواند کافی به مقصود باشد و محتوا و درون‌مایه قوانین نیز باید مبتنی بر حمایت از کرامت انسانی و تقویت حقوق و آزادی‌های بنیادین باشد. بنابراین برداشت شکلی از حاکمیت قانون بدون توجه به بعد ماهوی آن خالی از فایده خواهد بود.^۲

در تکمیل بحث باید گفت، انکار اصول جهان شمول بشری و قواعد کلی، طبق دیدگاه دلوزی، با این استدلال که ممکن است جزمیت افراطی آن حقوق فردی را خدشه دار سازد؛ می‌تواند فی نفسه تهدید دیگری را علیه حقوق فردی بشر مبنی بر نادیده گرفته شدن حاکمیت قانون و تفسیرهای سلیقه‌ای از رویدادها و برهم کنش‌ها و بی‌ثباتی اجتماعی را فراهم سازد. ضمن اینکه تمرکز ویژه بر اقتضای موقعیت‌های خاص و نادیده گرفتن فطریات مشترک بشر که به تبع حقوق و تکالیفی فطری را ایجاد می‌نماید، ممکن است قضاوت پرونده‌های حقوقی را در مسیری غیر شفاف و معارض با طبیعت انسانی پیش ببرد.

همچنین ضرورت توجه به واقعیت‌های اجتماعی مبتنی بر ویژگی‌های متمایز هر رویداد نباید ما را به این نتیجه برساند که هر نوع نظم کلی مستلزم نادیده گرفتن وضعیت‌های خاص است. چراکه این نظم کلی حقوقی فی نفسه صرفاً محصول استدلال‌های ذهنی هنجارگذار نبوده و مستنبط از اقتضائات اجتماعی صورت‌بندی می‌شود. بنابراین ترسیم چارچوب‌های کلی با این روش ضمن پیشگیری از روندهای آنارشستی می‌تواند فضای بازی را برای تحرکات اجتماعی در قالب قواعد بازی ایجاد نماید. البته این مهم زمانی محقق می‌شود که نهادهای سیاسی - حقوقی در فرایندی اجتماعی تثبیت شوند.

1. Ibid. at 180.

۲. فائقه چلبی، سید حسین ملکوتی هشتجین و دیگران، «قانون اساسی پویا، تاریخچه و رویکردها»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، دوره ۲۴، شماره ۷۵، (۱۴۰۱)، صص ۱۸۳-۲۱۶.

نتیجه‌گیری

حاکمیت قانون در دوران گذار به عصر دیجیتال با چالش سرعت^۱ فناوری‌ها روبرو بوده و در معرض ویرایش‌های فلسفی و فرایندی قرار گرفته است. بنابراین قانون که در بدو امر مبنای اقتدار سیاسی تلقی می‌شد با ظهور بازیگران سیاسی جدید و تغییر قواعد بازی بیش از پیش دستخوش نقد و تحول است. در وضعیت جدید، ادبیات حقوق و فناوری، نقش قانونگذاری را در رابطه با نوآوری‌های سیاسی، اجتماعی و فنی به‌عنوان عنصر مهمی برای اطمینان از انطباق نوآوری با حقوق اساسی ملت‌ها به رسمیت می‌شناسد.^۲ اجماع در ادبیات همچنین بر قوانین به‌عنوان یک عامل متعادل‌کننده مهم جهت به‌حداکثر رساندن سود و به‌حداقل رساندن مضرات نوآوری تأکید می‌کند. به‌طور کلی کسانی که آسیب‌های مرتبط با نوآوری را نقد می‌کنند، عموماً از «مقرره‌گذاری مبتنی بر ریسک»^۳ حمایت می‌کنند.^۴ بخش قابل توجهی از دانش‌گرایان حقوق و فناوری موافق هستند که نوآوری نیازمند یک رویکرد مقرره‌گذاری تدریجی،^۵ انعکاسی^۶ و مشارکتی^۷ است که هم از قوانین عمومی و هم از قوانین صنفی - خصوصی^۸ استفاده می‌کند. از سوی دیگر از آنجایی که سیاست نوآوری مملو از عدم قطعیت است، برخی از بخش عمومی می‌خواهند که یک تغییر اساسی در جهت‌گیری را در زمینه انطباق،^۹ تکامل مشترک،^{۱۰} چابکی^{۱۱} و بداهه‌پردازی^{۱۲} بپذیرد که منجر به تجویز سیاست‌گذاری‌هایی می‌شود که معمولاً دولت‌ها با

1. Pace Problem.

2. Brownsword Roger & Goodwin, Marong, *Law and Technologies of the Twenty-First Century* (Cambridge University Press, 2012) at 243.

3. Risk-based Regulation.

53. Robert Baldwin & Julia Black, "Really Responsive Risk-Based Regulation", *Law & Policy*, No. 32, (2010), at 181-213.

5. Incremental.

6. Reflexive.

7. Cooperative.

8. Co & Self regulation.

9. Adaptation.

10. Co-evolution.

11. Agility.

12. Improvisation.

آن مخالفت می‌کنند^۱ و لذا فلسفه حقوق عمومی به موازات نیازهای کف صحنه حکمرانی، بایستی مبانی سازگار با این تحولات را عرضه نماید؛ به گونه‌ای که منفعت عمومی در کشاکش این تحولات، قربانی سرعت تغییرات و آزمون و خطای سیاستگذاران واقع نشود. در این بستر، نظریه فرانسوی مجموعه‌ای به‌عنوان مکتبی پست‌مدرن به توضیح تعامل نهادهای رسمی و غیررسمی در اجتماع با رویکردی ساختارشکنانه پرداخته است. این تئوری با طرح‌ریزی و گفتمان‌سازی دلوز، گتاری و مانوئل دلندا، ضمن برداشتی پویا از نقش کنش‌ها و تعاملات شبکه‌ای بازیگران اجتماعی توانسته بستری را برای درک پویایی‌های نهادی و در راس آن ضرورت پویایی قانون بسته به وضعیت زمینه‌ای و زمانه‌ای فراهم نماید.

بنابراین علی‌رغم نقدهای وارده پیرامون ادعای رد هرگونه قانون فرادست و جهانشمول که در محور بحث مکاتب حقوقی انتقادی است، می‌تواند نقطه عطفی در رویکردهای خطی و جزم‌گرا در قلمرو حقوق عمومی به‌ویژه در جوامع در حال توسعه تلقی شود و فضاهایی را برای مشارکت فعال شهروندی در اداره حاکمیت ایجاد کند.

همچنین این نظریه با شناسایی تعاملات خلاق میان نهادهای اجتماعی مسیری را جهت تفسیر پویا برای وضعیت‌های حقوقی نوپدید فراهم کرده و راهی برای عبور از اینرسی نهادی^۲ موجود در سنت‌های حقوقی فراهم می‌سازد؛ سنتی که به طور پیش‌فرض در برابر تغییرات مقاومت نشان داده و پاسخگویی به موقع و مناسب به تحولات نهادی نشان نمی‌دهد.

بنابراین با به‌روزرسانی دکترین حقوقی در عصر حاضر در چارچوب رعایت ملاحظات شهروندی، اخلاق حسنه و نظم عمومی می‌توان پاسخ‌های دقیقتری به مسائل نوپدید معاصر مطرح کرد و با رویکردی پیش‌دستانه مانع از تبعیت خلاق^۳ و دورزدن حاکمیت قانون به بهانه مساله سرعت^۴ وضعیت‌های اضطراری شد.

1. Jo Rycroft, "Time and Technological Innovation: Implications for Public Policy", *Technology in Society*, No. 28, (2006), at 281-301.

2. Institutional Inertia.

3. Creative Compliance.

4. Pace Problem.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Atefeh Moradi Eslami

<https://orcid.org/0000-0002-8030-835X>

Mohammad Javad Javid

<https://orcid.org/0000-0002-6888-0361>

منابع

کتاب

- شعیری، حمیدرضا، *نشانه معناشناسی دیداری*، چاپ اول (تهران: سخن، ۱۳۹۱).

مقاله‌ها

- جاوید، محمدجواد، «حقوق بشر در عصر پسامدرن، انتقادی بر شاهکاری فلسفی در مفهوم حقوق ذهنی»، فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۷، شماره ۳، (۱۳۸۶).
- چلبی، فائقه، سید حسین هشتجین ملکوتی، محمدرضا مجتهدی و آیت مولایی، «قانون اساسی پویا، تاریخچه و رویکردها»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، دوره ۲۴، شماره ۷۵، (۱۴۰۱).
- حقیقی، هدیه، شعیری، حمیدرضا، ابوالحسنی، زهرا، «صطلاحات زبانی: گفتمان‌هایی خلاق، برآینده از گسست ریزوماتیک»، پژوهش‌های زبان‌شناسی، دوره ۱۳، شماره ۲، (۱۴۰۰).
- خالقی دامغانی، احمد و جمشیدی، محسن، «بازسازی نظریه دولت نزد ژیل دلوز»، فصلنامه دولت‌پژوهی، سال چهارم، شماره ۱۵، (۱۳۹۷).
- رامین‌نیا، مریم، «رویکرد ریزوماتیک و درختی: دو شیوه متفاوت در آفرینش و خوانش اثر ادبی»، ادب‌پژوهی، شماره ۳۲، (۱۳۹۴).
- شورچه، محمود، «مفهوم آژانس‌مان در فلسفه ژیل دلوز و کاربرد آن در جغرافیا»، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۳۵، (۱۴۰۰).
- عبداللهی، محسن، «رویکرد پست‌مدرن به سه ضلع توسعه»، سیاست، شماره ۱، دوره ۴۲، (۱۳۹۱).

- مرادی اسلامی، عاطفه و بیات کمیتکی، مهناز، «تغییر پارادایم قانونگذاری در دوران گذار به عصر دیجیتال»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دانشگاه شهید بهشتی، (۱۴۰۱)، دوره ۲۶، شماره ۱۰۲.

References

Books

- Barnes, Thomas, *The Logics of Dislocation: Models, Metaphors and Meanings of Economic Space* (New York: Guildford, 1996).
- Brownsword Roger & Goodwin Morag, *Law and Technologies of the Twenty-First Century* (Cambridge University Press, 1996).
- DeLanda, Manuel, *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity* (London: Continuum, 2006).
- Deleuze, Gill & Guattari, Felix, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, Translated by Brian Massumi (University of Minnesota Press, 1987).
- Deleuze, Gill & Guattari, Felix, *Desert Islands and Other Texts* (Semiotext(e): Foreign Agents, 2004)
- De Sutter, Laurent & McGee, Kyle(eds.), *Deleuze and Law* (Edinburgh University Press, University of Dundee, 2012)
- Foucault, Michel, *The Birth of Biopolitics Lectures*, at the coliege de france, 1978-79, Translated by Graham Burchell (Palgrave Macmillan: London, 2008).
- De Sutter, Laurent & McGee, Kyle(eds.), *Deleuze and Law* (Edinburgh University Press, University of Dundee, 2012).
- Shore, Cris & Wright, Susane, *Policy Worlds Anthropology and the Analysis of Contemporary Power* (New York: Berghahn, 2011).

Articles

- Black, Jullia, & Baldwin, Robert, “Really Responsive Risk-Based Regulation”, *Law & Policy*, No. 32, (2010).
- Buchanan, Ian, “Assemblage Theory and Its Discontents”, *Deleuze Studies*, No. 9, (2015).

- Carlos Ana Fani Alessandri, "The Spital Turn", *Mercator*, No. 14, (2015)
- Dittmer Jason, "Geopolitical Assemblages and Complexity", *Progress in Human Geography*, No. 38, (2014).
- Eon Yu Jae, "The Use of Deleuze's Theory of Assemblage for Process Oriented Methodology", *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, No. 38, (2013).
- Hendrik Passoth, Jan & Rowland Nicholas J, "Actor-Network State Integrating Actor-Network Theory & State Theory", *International Sociology*, No. 25, (2010).
- Helfer, Florian, "Using Assamblege Theory in Policy Anthropology, Assemblage as Claims on Scientists and Readership", *Heft*, No. 14, (2022).
- Lefebvre Alexandre, "A New Image of Law: Deleuze and Jurisprudence", *Telos: Critical Theory of the Contemporary*, No. 130, (2005).
- Mountz, Alison, "Embodying the Nation-State: Canada's Response to Human Smuggling", *Political Geography*, No. 23, (2004).
- Painter Joe, "Prosaic Geographies of Stateness", *Political Geography*, No. 25, (2006).
- Rycroft. Jo, "Time and Technological Innovation: Implications for Public Policy", *Technology in Society*, No. 28, (2006).

In Persian

Book

- Hamidreza, Shayiri, *Visual Semantic Sign*, 1st ed (Tehran: Sokhan, 2011). [In Persian]

Articles

- Abdullahi, Mohsen, "Postmodern Approach to Three Sides of Policy Development", *Journal of Faculty of Law and Political Science*, Vol. 42, No. 1, (2013). [In Persian]
- Chalbi, Fayegh, Seyed Hossein Hashtjin Malkouti, Mohammad Reza Mojtahdi & Ayat Moulai, "Dynamic Constitution, History and Approaches", *Public Law Research Quarterly*, Vol. 24, No. 75, (2022). [In Persian]

- . Haghghi, Hadiyeh, Shayiri, Hamidreza, Abolhasani, Zahra, "Linguistic Terms: Creative Discourses, Resulting from Rhizomatic Discontinuity", Linguistic Research, Vol. 13, No. 2 - Serial Number, (2021). [In Persian]
- Javid, Mohammad Javad, "Human Rights in the Postmodern Era, A Critique of the Philosophical Masterpiece in the Concept of Subjective Rights", Law Quarterly Journal of the Faculty of Law and Political Sciences of Tehran University, Vol. 37, No. 3, (2016). [In Persian]
- Khaleghi Damghani, Ahmad & Jamshidi, Mohsen, "Reconstructing the Theory of the State According to Gilles Deleuze", Government Research Quarterly, 4th year, No. 15, (2017). [In Persian]
- Moradi Eslami, Atefeh & Bayat Komitaki, Mahnaz, "Legislative Paradigm Shift in the Transition to the Digital Age", Legal Research Quarterly, Shahid Beheshti University, (2021). [In Persian]
- Ramin Nia, Maryam, "Rhizomatic and Tree Approach: Two Different Methods in the Creation and Reading of Literary Work", Literary Research, No. 32, (2014). [In Persian]
- Shurche, Mahmoud, "The Concept of Our Agency in Gilles Deleuze's Philosophy and Its Application in Geography", The Development of Geography Education, Vol. 35, No. 3, (2021). [In Persian]

استناد به این مقاله: مرادی اسلامی، عاطفه و جاوید، محمدجواد، «نظریه مجموعی، دریچه‌ای برای تحلیل پویایی‌های نهادی از منظر حقوق عمومی»، پژوهش حقوق عمومی، دوره ۲۶، شماره ۸۴، (۱۴۰۳)، ۱۲۳-۱۳۶.

Doi: 10.22054/QJPL.2024.72252.2874

The Quarterly Journal of Public Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License